

שיח ישראל 2.0 [?] מה השתבש?

07.05.2024 | ד"ר עדי שורץ written by

פתיח

מסמך זה נכתב במסגרת פרויקט ישראל 2.0, בהובלת פרופ' גבי סיבוני ופרופ' קובי מיכאל, ותחת הבקרה וההכוונה שלהם במסגרת אשכול המערכות המדינתיות בישראל. במסגרת אשכול זה נדון בהרחבה במנעד סוגיות הקשורות ליחסי החברה והמדינה בישראל, כולל מערכות הממשל, התקשורת, האקדמיה, השיח החברתי ועוד.

"אם במלחמת השחרור הייתה התקשורת של היום [?] לא הייתה קמה מדינת ישראל"
(רון בן ישי, חתן פרס ישראל לתקשורת, בריאיון לחדשות 13 [i])

מבוא

ב-7 באוקטובר 2023 הותקפה ישראל בצורה ברברית חסרת תקדים. מאז ועד כתיבת שורות אלה, כחצי שנה לאחר מכן, היא נמצאת במלחמה ב-7 זירות שונות (רצועת עזה, יהודה ושומרון, לבנון, סוריה, עיראק, תימן ואיראן) [?] יותר מבכל מלחמה קודמת בתולדותיה. על כל הזירות האלה מנצחת במידה זו או אחרת איראן, מעצמה אזורית בעלת אידאולוגיה איסלאמית רדיקלית, שחרטה על דגלה את השמדתו של "המשטר הציוני".

את מחירה הגבוה של חולשה ישראלית, כפי שזו באה לידי ביטוי ביום שבת 7 באוקטובר, ראינו כולנו. בכל אחת מהזירות הסובבות את ישראל ניצב אויב שמבקש להשמיד אותה. מכאן ברור כי **האיום על מדינת ישראל הוא איום קיומי מהמעלה הראשונה**, שדורש התגייסות מוחלטת. מכיוון שהאיום על ישראל הוא חסר תקדים בהיקפו, גם ההתמודדות הישראלית צריכה להיות שונה מבעבר.

המלחמה שישראל ניצבת בפניה לא תוכרע רק על ידי כוח צבאי, כי אם על ידי כלל המשאבים שכל צד יביא עימו לשדה המערכה, ובראשם המשאבים האנושיים. כידוע, "האדם שבטנק ינצח":

נחישות, אמונה בצדקת הדרך, כוח רצון, ערכים ומצפן מוסרי נדרשים לצבא הלוחם לא פחות [2] אם לא יותר [2] מכל שאר המשאבים העומדים לרשותו.

אומה שמבינה את האתגרים המונחים לפניה, מנתחת אותם כהלכה, בוחנת את האפשרויות העומדות בפניה, ומחליטה ליישם את החלטותיה בקור רוח ומתוך כוונה להשיג את מטרותיה [2] חזקה פי כמה מאומה שנכשלת בכל אלה. בשל כך, בחינת המשאבים האנושיים של החברה בישראל וחיזוקם הם תנאי הכרחי להישרדותה של החברה בישראל לא פחות מהצורך בהתעצמות צבאית.

המשאבים האנושיים נבנים בתהליך מתמיד של **שיח** ציבורי, שבמדינות דמוקרטיות מתנהל בדרך וולונטרית. השיח הציבורי במדינות כאלה עוסק בניסיון מתמיד להבין ולפענח מה "נכון" (או מהי "האמת") ולכוון בהתאם את מעשי היחיד והכלל. הניסיון המתמיד הזה הוא נשמת אפה של הדמוקרטיה.

ואולם, בתהליך הזה לא כל המשתתפים, או **סוכני השיח**, שווים במעמדם, ויש כאלה שעמדתם נחשבת יותר מדעתם של אחרים. דעתם של מומחים בתחום מסוים, כפי שאבחנו תאורטיקנים דוגמת מישל פוקו ואחרים, מתקבלת כבעלת סמכות משמעותית יותר מדעתם של מי שאינם מומחים. למומחים יש מה שמכונה "**סמכות אפיסטמית**", כלומר מעמד בכיר יותר בתהליך החברתי של יצירת ידע, הטמעתו בציבור וקביעתו כ"נכון" או כ"אמת". [1]

הציבור בחברה הדמוקרטית תלוי במידה רבה באותן סמכויות אפיסטמיות, שכן הוא נוטה לייחס להן אמינות, מעדיף את דעתן על פני דעות של אחרים, וממעט לערער עליהן או לחפש מקורות מידע נוספים. בעלי סמכות אפיסטמית יכולים במקרים רבים לשמש כ"מילה האחרונה" בתחום מסוים, כלומר דעתם היא זו שקובעת ושאתריה אין ערעור. הם יכולים לעצב את דעת הקהל ולהשפיע באופן מכריע על תהליך קבלת ההחלטות.

דווקא משום כך עולה חשיבותם של בעלי הסמכות האפיסטמית בחברה הדמוקרטית. מכאן גם גדלה האחריות המונחת על כתפיהם, והצורך לבחון את תפקודם ואת תרומתם לחברה. מטרתו של נייר זה היא לנתח את התפקוד של סוכני השיח בישראל ולהציג את חולשותיהם. זאת, כחלק מהניסיון להבין את הבעיות בחברה הישראלית שאפשרו את אירועי 7 באוקטובר ולמצוא להם פתרונות.

הבחנה חשובה שייעשה בה שימוש בנייר זה היא בין שתי תפישות עולם: האחת תיקרא "מערבית", והאחרת "לאומית". לפי הגישה הראשונה, כל בני האדם בעולם שותפים לחזון של חיים בשלום ובכבוד, ובשל כך ניתן לפתור סכסוכים בדרכי שלום ובאמצעות פשרות. לפי הגישה השנייה, קיימים מצבים בזירה הבינלאומית שמחייבים שימוש בכוח, לא תמיד ניתן להשיג פתרון מדיני, ולא כל בני האדם רוצים אותו דבר, משום שיש להם ערכים שונים ואידאולוגיה שונה.

ההבחנה הזאת היא בין שתי תפישות עולם, לא בין מפלגות או אישים. היא עוסקת בגישה כלפי

אירועים בזירה הבינלאומית, ואינה תחומה דווקא למפלגה כזאת או אחרת או לאישיות פוליטית מסוימת. ככלל ניתן לומר שבשיח הציבורי בישראל לפני 7 באוקטובר, וכן מאז אותו יום, התפישה השלטת היא התפישה "המערבית", שלא אפשרה לזהות נכון את האיומים העומדים בפני המדינה, וממילא גם לא סייעה בהתמודדות נכונה עם האיומים האלה.

נייר זה יתחיל בניתוח של האקדמיה הישראלית בתור סוכנת שיח מרכזית, שנתפשת בדרך כלל בציבור כסמכות אפיסטמית שמונעת משיקולים מקצועיים-אובייקטיביים. לאחר מכן ינותח תפקידם של כלי התקשורת ביצירת השיח הציבורי, משום שזו הזירה המרכזית שהשיח מתקיים בה.

האקדמיה

האקדמיה היא אחד מסוכני השיח המרכזיים בחברה, ונחשבת לבעלת סמכות אפיסטמית מהמעלה הראשונה, משום שהיא נתפשת כבעלת ידע ומומחיות במגוון רחב של תחומים, בהם לימודי ביטחון, לימודי מזרח תיכון, יחסים בינלאומיים ועוד. אנשי אקדמיה נתפשים על ידי הציבור כמי שמבטאים את עמדתם המקצועית על סמך המחקר האובייקטיבי-לכאורה שהם מבצעים, ולא על סמך דעות פוליטיות או אינטרסים אחרים.

כדי לנתח את חולשותיה ובעיותיה של האקדמיה הישראלית יש לזכור כי היא סובלת מכמה בעיות מבניות שהחלו הרבה לפני 7 באוקטובר, ושחלקן משותפות למגמות שניתן לזהות גם בקהילה האקדמית העולמית. ואולם, יש כמה מאפיינים מקומיים שייחודיים לאקדמיה הישראלית ושמחריפים את הבעיות המבניות הכלליות. הדברים מתייחסים בעיקר למדעי החברה והרוח, אם כי לעיתים יש זליגה גם לכיוון מדעי הטבע.

האקדמיה בישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, נוטה לעודד חשיבה עדרית ובינוניות אינטלקטואלית. למרות העובדה שמטרתה הפוכה לחלוטין [1] לייצר גיוון רעיוני ולעודד מצוינות אינטלקטואלית [2] בפועל חלקים רבים באקדמיה דומים למסדר מסוגר שבו מרצים בכירים ממנים ומקדמים מרצים זוטרים שנושאים חן בעיניהם ושמחזיקים בהשקפת עולם דומה להשקפת עולמם. שיטת המינויים באקדמיה, כמו גם חלוקת הפרסים, אינה מבוססת על מריטוקרטיה ואינה מעודדת מצוינות. המבנה הזה מעודד קונפורמיות ומייצר חשש של בעלי דעות שונות להשמיע את דעתם [3] בדיוק ההפך ממה שנדרש ממוסד חברתי שאמון על יצירת שיח פורה וביקורתי. [2]

כך קורה שלמרות העובדה שהאקדמיה הייתה אמורה להיות אחד המקומות המרכזיים שבהם מתקיים שיח ביקורתי ורפלקטיבי בחברה הישראלית, בפועל השיח נוטה להיות מונוליטי, צנזוריאלי וקליקאי, ואחד הכלים המרכזיים שיש לחברה לנהל שיח נחסם. המפסידה העיקרית היא החברה הישראלית, שלא מתקיים בה שיח אמיתי ומאתגר בסוגיות השעה.

בעיה מבנית נוספת שנובעת מהאקלים האינטלקטואלי העולמי היא הרלטיביזם המוסרי והמשבר

הערכי שפוקד את המערב בשנים האחרונות. בהיותה של ישראל חלק מהעולם המערבי, גם בה מורגש פקפוק מתמיד ואפילו ערעור על תפישות העולם הבסיסיות שבמשך שנים נחשבו למובנות מאליהן. בחוגים נרחבים באקדמיה (העולמית והישראלית) מיטשטש ההבדל בין חברות דמוקרטיות ללא-דמוקרטיות. ניתן למצוא הצדקות כמעט לכל מעשי זוועה שגורמים משטרים טוטליטריים או ארגוני טרור (ההפגנות הפרו-ג'יהאדיסטיות בקמפוסים האמריקאיים כעת הן דוגמה מצוינת לכך). מושג "האמת" נתון תחת מתקפה מתמדת. ההיסטוריה משוכתבת מדי יום כדי להתאימה לתפישות אידאולוגיות פוסט-קולוניאליות ופוסט-מודרניות.

בנוסף לכך, יש לציין את הנטייה ההולכת וגוברת לא לראות במחקר האקדמי ניסיון מתמיד לחשוף חלקים גדולים יותר של האמת, כי אם כלי לאקטיביזם חברתי שנועד לתקן עוולות (אמיתיות, מלאכותיות או דמיוניות). תרבות של פוליטיקלי-קורקט, כלומר הסתרה או הימנעות מדיבור על נושאים שאינם עולים בקנה אחד עם אופנות חברתיות בנות הרגע, גורמת לשיתוק רעיוני ולעיוותים חמורים.

כך לדוגמה, רגשות אשמה של המערב אינם מאפשרים דיון אמיתי בתרבות הפוליטית הקלוקלת של מרבית המדינות הערביות והמוסלמיות, מפחד להאשמות ב"איסלאמופוביה". מי שנחשב לקורבן (ויהא זה מוסלמי או שחור, בארה"ב או בכל מקום אחר בעולם) אינו יכול לטעות ואסור בשום פנים ואופן לבוא אליו בטענות, אלא בדיוק להפך: להגן עליו, לרחם עליו ולפטור אותו מכל אחריות. התופעה הזאת באה לידי ביטוי גם במינויים אקדמיים, שבהם לעיתים השיקול המרכזי למינוי הוא צבע עורו של המועמד או מינו, במקום איכות עבודתו המחקרית. בשם הגיוון (Diversity) ננטשות אמות מידה קלאסיות של מחקר.

על כל אלה יש להוסיף בעיה ייחודית לישראל והיא הפרובינציאליות וההישענות על האקדמיה העולמית, ובעיקר זו שבארה"ב. במובנים רבים, האקדמיה הישראלית סמוכה על שולחנה של האקדמיה העולמית. השפה העברית ייחודית לישראל, ופרסומים בשפה האנגלית נשפטים על ידי עמיתים שחיים בארצות אנגלו-סקסיות, ובעיקר בארה"ב. פסגת המחקר נחשבת לזו שמתקיימת בארה"ב, והמשרות הנחשקות ביותר נמצאות גם הן שם. כך קורה שהמוטיבציה המרכזית של אקדמאי ישראלי היא להיחשב לראוי בעיני האקדמיה האמריקאית. יש תמריץ חיובי חזק מאוד להתאים את העמדות לאלה שמקובלות לשיח בארה"ב, ותמריץ שלילי חזק מאוד לפתח דעות עצמאיות שעשויות להתאים יותר למצב בישראל. כפי שראינו רק באחרונה בסדרה של שימועים בקונגרס, באקדמיה האמריקאית יש הטיה חזקה מאוד נגד ישראל, בעיקר בתחומי החברה והרוח, שזולגת לפעמים לאנטישמיות מפורשת.^[3]

התוצאה של כל אלה היא אקדמיה ישראלית שמתפקדת כהגמוניה מונוליטית, מערכת אקדמית קונפורמית שמתיישרת ומשועבדת לאקדמיה העולמית, שמכתיבה עבורה את הטון. במערכת כזאת, גורמים פוסט-ציוניים או אנטי-ציוניים (ולכל הפחות א-ציוניים) זוכים לקידום ולמעמד בכיר, בעוד שגורמים לאומיים-ציוניים נדחקים הצידה; לא בגלל איכות או מצוינות אקדמית, אלא בגלל הטיית מבניות ואידאולוגיות חריפות. נורמות מקצועיות ואקדמיות נשחקות,

העובדה שהאקדמיה הישראלית מתפקדת כקבוצת כוח וכסוכן שיח אפיסטמי, גם מקבעת את מעמדה ככזאת שמחזיקה מונופול על הדרך הראויה קדימה לחברה הישראלית. כל מי שמביע עמדה אחרת מוקע או כטיפש וחסר ידע, או כגזען, פשיסט (ולעיתים "ביביסט"). מי שמערער על המוסכמות המקובלות באקדמיה הישראלית מוקע מייד כמי שמעוניין לפגוע בחופש האקדמי (שכאמור די מוגבל במהותו).

לאקדמיה הישראלית יכולה הייתה להיות תרומה ביצירת שיח מגוון ופלורליסטי, "שוק חופשי" אמיתי של דעות. היא יכולה הייתה לחזק את תודעתו של העם ולספק לו תובנות אמיתיות. במקום זה, האקדמיה הישראלית לא ערערה על התפישות במערכת הביטחון ובדרג המדיני, למשל בדבר העובדה שחמאס מורתע, או בדבר השאיפות הפלסטיניות באופן כללי. מרבית האקדמיה הישראלית ראתה בישראל את האשמה בהיעדר הסכם שלום בין ישראל לפלסטינים, ומי שטען אחרת הוקע מחוץ למחנה. מי שהתריע על הכוונות האמיתיות של חמאס, חיזבאללה ואפילו הרשות הפלסטינית ² נחשב ללא-ראוי, קיצוני ודעתו נחשבה פחות.

היעדר הגיוון הזה היה בולט מאוד עוד טרם 7 באוקטובר, אך למרבה הצער, הוא בא לידי ביטוי גם מאז. ישראל נתונה במלחמת קיום, שאחד ממאפייניה הוא ערעור על יכולתה להגן על עצמה מסיבות שנטועות במשפט הבינלאומי. למרבה התדהמה, קשה להיזכר במשפטנים בינלאומיים מהאקדמיה הישראלית שיצאו להגנת ישראל או הסבירו כי פעולותיה חוקיות. ישראל נתונה למתקפה תקשורתית ותודעתית בלתי פוסקת, והמשפטנים הבינלאומיים שהכשירה במשך שנים באוניברסיטאות ישראליות פשוט אינם משתתפים בשיח כדי להגן עליה. ישראל מועמדת לדין בהאג באשמת רצח עם (ג'נוסייד), עומדים להוציא צווי מעצר נגד אישים ישראלים בכירים ³ ומשפטני ישראל דוממים. רבים מהם גילו מעורבות יוצאת דופן בשנה שקדמה ל-7 באוקטובר לגבי שינויים ביחסים בין הרשויות בישראל, אבל כאשר הדבר מגיע לעצם קיומה של המדינה ⁴ אין קול.

דוגמאות נוספות לאווירה האנטי-ישראלית והאנטי-ציונית באקדמיה ובקמפוסים קיימות למכביר. נשיאת המכללה האקדמית בית ברל, פרופ' יולי תמיר, החליטה לוותר על הסיסמה "ביחד ננצח" בגלל רגישות לסטודנטים הערבים. ^[4] חברת סגל באוניברסיטה העברית, פרופ' שלהוב קיבורקיאן, הטילה ספק באירועים המחרידים של 7 באוקטובר, הצהירה ש"יהודים צריכים להיות מפוחדים" והוסיפה כי יש לבטל את הציונות, ונכון לכתובת שורות אלה, עדיין מכהנת כחברת סגל באוניברסיטה. ^[5] חברי סגל אחרים מנצלים את מעמדם לא כדי לתמוך בישראל אלא דווקא כדי להתנגד למלחמה של צה"ל בעזה. ^[6]

נשאלת השאלה מה טעם לה למדינת ישראל באקדמיה מסוג זה.

התקשורת על זרועותיה השונות (המשודרת, האלקטרונית והכתובה) היא המקום המרכזי שבו מתנהל השיח הציבורי. בשל כך, חיוני לבחון את תפקודה עוד לפני 7 באוקטובר וגם לאחריו. גם כאן, חלק מהבעיות שהתקשורת הישראלית סובלת מהן הן בעיות מבניות שבאות לידי ביטוי גם במקומות אחרים בעולם, וחלקן ייחודיות לישראל. חשוב לציין כי בנייר זה, ההתייחסות היא לכלי התקשורת המרכזיים שמשפיעים בצורה הבולטת ביותר ² ערוץ 12 בטלוויזיה, רשת ב' וגלי צה"ל ברדיו, ועיתונים כמו "ידיעות אחרונות". לכך יש להוסיף את עיתון "הארץ" בעברית ובאנגלית, שלמרות העובדה שתפוצתו אינה גבוהה, הוא משפיע מאוד על תהליך קבלת ההחלטות.

בעיה מבנית אוניברסלית היא השיח השטחי והרדוד בתקשורת, שרק הולך ומחריף עם הזמן. לחצים כלכליים ותחרות עזה מביאים את כלי התקשורת לנסות להשיג מקסימום תפוצה (רייטינג), פעמים רבות על חשבון איכות התוצר התקשורתי. התוצאה היא שיח פופוליסטי ומתלהם, רווי סיסמאות, שלא ניתן לקיים בו דיון רציני על משמעותם של מהלכים, בעיקר אם אלה אמורים לבוא לידי ביטוי רק בטווח הארוך. על כך יש להוסיף את התחרות עם הרשתות החברתיות, שמביאה לתוצאה דומה.

בעיה מבנית נוספת היא התלות האינהרנטית של עיתונאים במקורות המידע שלהם. כל עיתונאי נסמך על מקורות מידע כדי לספק ידיעות חדשותיות. מקורות מידע שנמצאים בתוך מערכת הממשל הרשמית (קצינים בכירים, דיפלומטים, פקידים במשרדי הממשלה השונים) לעולם יעדיפו לעבוד עם עיתונאים שממעטים לבקר אותם ומשמשים יותר כצינור להעברת מידע מהם לציבור. עיתונאים שמתגלים כביקורתיים מדי כלפי מערכת הממשל נדחקים הצידה, אינם זוכים להדלפות ועשויים להיפלט מהר מאוד מכלי התקשורת שלהם, משום שהם אינם מספקים את הסחורה. התוצאה היא שעיתונאים נהפכים למעין דוברים של מקורות המידע שלהם, במקום להוות "כלב השמירה של הדמוקרטיה", כפי שלכאורה הם אמורים להיות.

לבעיות האוניברסליות האלה מצטרפות כמה בעיות ייחודיות לישראל. אחת מהן היא השליטה של מערכת הביטחון הישראלית בשיח הציבורי ובתהליך קבלת ההחלטות, שנחשבת לחריפה כל כך עד שיצרה את הביטוי "צבא שיש לו מדינה". כל ניסיון עיתונאי לבקר את הצבא מציב את העיתונאי "מחוץ למחנה", גורר סנקציות באמצעות מניעת ידיעות בלעדיות ומטיל בספק את יכולתו להמשיך לתפקד כעיתונאי. המסר נקלט: עיתונאים מיישרים קו ומקבלים את עמדת מערכת הביטחון כ"כזה ראה וקדש".

בעיה ייחודית נוספת לישראל היא ההטיה המבנית בתוך המערכת לטובת התפישה "המערבית". מסיבות עומק, שאין באפשרותנו לנתח בנייר זה, מרבית המערכת המדינית-ביטחונית של ישראל נוטה יותר (לפחות בשני העשורים האחרונים) לעבר פייסנות על חשבון אסרטיביות, מעדיפה הכלה על פני עימות ומבכרת שקט בטווח הקצר על פני מציאת פתרונות לטווח הארוך. מכיוון שמרבית כלי התקשורת תלויים בממסד המדיני-ביטחוני, גם הדיווח החדשותי מקבל הטיה כזאת. עמדות שמזוהות עם התפישה "הלאומית" נדחקות לפינה ואינן מקבלות מספיק ביטוי.

התוצאה המעשית של הבעיות המבניות האלה היא שהתקשורת הישראלית בכללותה לא ביצעה את תפקידה ולא עמדה באחריותה כלפי הציבור הישראלי בימים שלפני 7 באוקטובר. בראש ובראשונה, לא נשאלו השאלות שהיו צריכות להישאל כלפי הממסד הביטחוני והמדיני, ולא התנהל מעקב רציני אחרי ההצטיידות או ההכנות שמערכת הביטחון הייתה אמורה לעשות לקראת אפשרות של מלחמה. כך קרה שמדינת ישראל נתפשה לא מוכנה בבוקר 7 באוקטובר, מבלי ש"כלבי השמירה של הדמוקרטיה" עשו דבר כדי למנוע זאת.

במשך שנים, אין ביקורת אמיתית על צה"ל בתקשורת הישראלית, בייחוד כאשר צה"ל מביע עמדות שעולות בקנה אחד עם תפישת העולם "המערבית". תפישה זו מועצמת וזוכה להד נרחב על ידי תומכיה הן בתוך הממסד והן בכלי התקשורת. מדי פעם מתפרסמים "תחקירים" על דמויות זוטרות (כגון יחידת נצח יהודה, סרן ר' וכד'), אך כמעט אין ביקורת אמיתית ונוקבת על הדרגים הבכירים בצבא מצד חסידי התפישה "הלאומית". כאשר מערכת הביטחון אומרת ש"חמאס מורתע", התקשורת מקבלת את הדבר כאמת לאמיתה.

הכתבים הצבאיים ניזונים בדרך כלל ממקורות במערכת הביטחון ואינם מסוגלים לבקר אותם. למרות העובדה הזאת, דווקא הכתבים הצבאיים הם אלה שנחשבים לבעלי סמכות אפיסטמית ולמומחים בתחום הביטחון. במדינה שבה ממילא יש הטיה חזקה ביותר לטובת מערכת הביטחון, ושבה המנגנונים האזרחיים בקביעת מדיניות הביטחון הלאומי הם חלשים (למשל המל"ל), יש במצב הזה בעייתיות גדולה במיוחד. במקום מערכת של בקרה והיזון חוזר, מתקבלת מערכת של תיבת תהודה (Echo Chamber).

כך לדוגמה, בימים שלפני 7 באוקטובר, חלקים נכבדים בממסד הביטחוני בהווה ובעבר, יחד עם בעלי בריתם בכלי התקשורת, ידעו להסביר כי האיום הגדול ביותר על מדינת ישראל הוא הקרע החברתי, וכי ממשלת ישראל מהווה איום גדול יותר על קיום המדינה מאשר האויבים שמעבר לגבול. תפישה ריאליסטית יותר של המציאות הייתה מדגישה כל הזמן את האיום החיצוני ודואגת לטפל בו (מבלי לאמץ בהכרח כל עמדה של הממשלה). לב העניין כאן אינו הדהוד של עמדות הממשלה, אלא ניתוח ריאליסטי יותר של המציאות ושל שלל האיומים העומדים בפני מדינת ישראל. הבעיה לא הייתה עיסוק בקרע החברתי, אלא התעלמות ממה שהתברר כאיום משמעותי פי כמה.

מרבית כלי התקשורת סובלים מ"חשיבה קבוצתית" (Group Think) מונוליתית ונעדרת גיוון. הדבר בא לידי ביטוי בהשמעת קשת מצומצמת של דעות ובמניעה של השמעת דעות שנחשבות לפרובוקטיביות או "קיצוניות". מומחים צבאיים וקצינים בכירים לשעבר מציגים בדרך כלל עמדות שעולות בקנה אחד עם הגישה "המערבית" ונמנעים מערעור על מוסכמות מקובלות. קבוצה קטנה של בכירים לשעבר מאכלסת אינסוף שעות באולפנים למיניהם ומהדהדת פעמים רבות את עמדות המערכת. דוגמה מובהקת לכך ניתן לראות כעת סביב השאלה אם להיכנס או לא לרפיח, כאשר שורה ארוכה של אלופים במיל" מסבירים לפתע כי הדבר אינו משנה ואינו נחוץ

אלופים במיל" ובכירים אחרים לשעבר במערכת הביטחון, שאמורים לכאורה לספק לציבור פרשנות מאירת עיניים, תורמים דווקא לחסימה של דיון ולצמצום האפשרויות העומדות בפני ישראל. בהכללה ניתן לומר כי כלי התקשורת אינם מספקים לציבור בישראל את הכלים להבנת המצב המדיני והביטחוני שהמדינה נתונה בו, את הכוונות האמיתיות של אויביה ואת מה שהיא נדרשת לעשות כדי להתמודד עם האיומים עליה. התבוננות בתקשורת הישראלית מגלה תופעה מדהימה: אותם פרשנים ואלופים במיל" שהסבירו לפני 7 באוקטובר כי חמאס מורתע ☐ ממשיכים לפרש את המציאות ולהפריח מיני הערכות.

בעיה נוספת שקיימת בכלי התקשורת בישראל היא העמדה התבוסתנית שלהם ורוח הנכאים שחלקם משדרים, דווקא בימים שבהם נדרשת עמידה איתנה וקור רוח ציבורי. מתקיים דיון חוזר ונשנה בקורבנות, בחטופים, בכישלונות, במקום לתת מקום גדול יותר להצלחות (ככל שהן קיימות), להעלאת המורל ולהבטחת הביטחון העצמי של החיילים והאזרחים במדינה. אין הכוונה להטעיית הציבור ולהשתקת ביקורת כאשר היא נדרשת, אלא למינון של אתגרים וכישלונות אל מול הצלחות ועידוד הכוחות. [8]

כך לדוגמה, במשך חודשים ארוכים, לפני כל מהדורת חדשות ומייד לאחריה, מושמע ברשת ב' של קול ישראל, הרשת הנשמעת ביותר, ריאיון קצר עם בן משפחה של חטוף או חלל צה"ל בטון עגמומי ועל רקע מנגינה מלנכולית. זו דמורליזציה מובהקת של הציבור, שאין לה מקום בזמן מלחמה. על תופעות דומות לאלה אמר חתן פרס ישראל לתקשורת, רון בן ישי, כי אם במלחמת השחרור הייתה התקשורת של היום ☐ לא הייתה קמה מדינת ישראל.

כלי תקשורת מרכזיים רואים משום מה את תפקידם בראש ובראשונה כאופוזיציה לממשלה, בעיקר אם זו אינה לרוחם. לעיתים מדובר על אופוזיציה בכל מחיר, ולא משנה מה תעשה הממשלה. התחושה המתקבלת היא כי כלי התקשורת מחויבים יותר לביקורת על הממשלה מאשר לניצחון במלחמה. תופעה זו עשויה ממש לפגוע במטרות המלחמה, כמו למשל במחיר הנדרש תמורת עסקות חטופים למיניהן, כאשר ברור שהמחיר רק עולה ככל שהתקשורת לוחצת להשיג עסקה. חומרים מודיעיניים שנפלו לידי צה"ל בזמן המלחמה מראים במפורש שראשי חמאס רואים במבצעי השפעה על התקשורת הישראלית יעד ראשון במעלה, כחלק מהכלים האסטרטגיים שעומדים לרשותו. כך קורה שבמקום שהתקשורת הישראלית תשרת את החברה הישראלית, היא מהדהדת מסרים המשרתים את כוונות אויביה המושבעים ביותר.

בהקשר זה חשוב להבדיל בין תקשורת שמשרתת את החברה לבין תקשורת שמשרתת את השלטון. במדינה דמוקרטית חופשית, התקשורת צריכה לשקף את הלכי הרוח השונים בחברה ולהציג תמונה רחבה ככל האפשר של קשת הדעות. ההנחה היא כי מתוך הפלורליזם הזה יצמחו הרעיונות הטובים ביותר. אין הכוונה לשירות השלטון, כלומר הענקת שירותי יח"צ לממשלה והימנעות מביקורת, שבהכרח מביאים לקיבעון מחשבתי ולבינוניות; הכוונה היא לשרת את החברה.

בעיה נוספת שמתגלה בתקשורת הישראלית היא חוסר מחויבות לבניית אתוס של עוצמה, ובמקום זה הצגת המציאות באופן המקעקע את אתוס העוצמה ומעצים תודעת פירוק. התקשורת מדגישה את המפריד, המפלג, המתסיס, על פני העיסוק במחבר ובמה שנדרש מחברה שעומדת בפני איום קיומי. אין הכוונה להסתיר ויכוחים אמיתיים, אלא לא לייצר ויכוחים יש מאין רק לשם המחלוקת. לעיתים נדמה כי כלי התקשורת מתבוננים בנעשה מהצד, ואינם מחויבים לחברה או להצלחתה. הם עסוקים בביקורת הרסנית, לעיתים בכל מחיר, במקום בביקורת בונה שמטרתה להבטיח את הלכידות ואת הניצחון.

סיכום

אירועי 7 באוקטובר מציבים בפני מדינת ישראל אתגר חסר תקדים בהיקפו. הכישלון הישראלי במניעת המתקפה של חמאס הוא אירוע רב-מערכתי, שבתוכו יש מקום מיוחד לעיוורון ולחוסר ההבנה של האויב. עיוורון זה הוא תוצאה במידה רבה של שיח ציבורי מעוות, שמנע מהחברה בישראל לזהות את הסכנה ולהיערך אליה מבעוד מועד.

נייר זה ניתח את נקודות התורפה של כמה מסוכני השיח המרכזיים בחברה, ובראשם האקדמיה והתקשורת. חלק מהבעיות שהתגלו בסוכני השיח הישראליים, ושמפורטים במסמך זה, החלו הרבה לפני 7 באוקטובר, והם משותפים לעיתים לחברות דמוקרטיות אחרות ברחבי העולם. ואולם, המציאות הישראלית, שמחייבת בנייה מתמדת של עוצמה, אינה מאפשרת את הלוקוס שעשויות חברות אחרות להרשות לעצמן. **איום קיומי דורש מענה קיומי**. החברה הישראלית אינה יכולה להרשות לעצמה חולשה מוגזמת כל כך של סוכני השיח שלה.

[1] ריאיון לגיא לרר ב-27 בדצמבר 2023,

<https://x.com/guylerer/status/1739971920160813321?s=20>

A.W. Kruglanski, A. Raviv, D. Bar-Tal, A. Raviv, K. Sharvit, S. Ellis, R. Bar, A. [2] Pierro and L. Manneti, 'Says Who? Epistemic Authority Effects in Social Judgment', in M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (San Diego, CA: Elsevier Academic Press 2005)

[3] לדיון ביקורתי מאוד על מוסד האקדמיה ראו למשל אלמוג, תמר, ואלמוג, עוז. **כל שקרי האקדמיה: מה התקלקל במודל האוניברסיטאי ומה יחליף אותו**. ידיעות ספרים, 2020.

Bowman, Antonette. Anti-Defamation League Report Card Grades 85 [4] Universities' Records on Antisemitism. *Foundation of Defense of Democracies*, April 16, 2024. <https://www.fdd.org/analysis/2024/04/16/anti-defamation-league-report-card-grades-85-universities-records-on-antisemitism>

[5] אלבשן, יואב. האקדמיה הישראלית היא מרחב לא בטוח למי שאוחז בתפיסת עולם ציונית. **ידיעות אחרונות**, 19 במרץ 2024. <https://www.ynet.co.il/news/article/s1wgm11pra>

[6] שם.

[7] מרתיח: יו"ר האגודה לסוציולוגיה קוראת להפסקת הלחימה ופתרונות מדיניים. **חדשות כיפה**, 3 בינואר 2024.

<https://www.kipa.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/1173638-0>

[8] בריק, יצחק. אלופים בדימוס היושבים כפרשנים באולפנים. פייסבוק, 2 במאי 2024, 07:08. https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=971485478315458&id=100063620438730&mibextid=WC7FNe&rdid=4VupJcUEunHLJNKw. 2 במאי 2024.

[9] סיבוני, גבי, ומיכאל, קובי. תנועת הדיכאוניסטים: הפער שבין הפסימיות המדוכדכת לבין האופטימיות. **מעריב**, 16 בינואר 2024.

<https://www.maariv.co.il/journalists/opinions/Article-1068304>